

BROCÀ I TELLA, Salvador de (2012)

El Renaixement, alba de la modernitat

Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 185 p.

ISBN 978-84-939169-4-7

L'obra que recensionem presenta el món renaixentista, tot viatjant des de l'època medieval fins a la modernitat, sense oblidar la petjada de l'antiguitat en aquest període històric. Advertint la manca de rigidesa en els límits que marquen aquestes èpoques, Salvador de Brocà descriu les causes i els efectes del que actualment coneixem com a Renaixement en una àmplia òptica històrica i geogràfica, però també en estreta relació amb l'evolució del pensament i de les idees. Aquest moviment cultural, social i polític, que abraçà els segles xv i xvi, es caracteritza per un canvi de mentalitat que s'alimenta de l'humanisme i que condueix a l'erudició filosòfica i a la sensibilitat estètica, elements que De Brocà concreta, entre molts altres, repassant els noms propis i els esdeveniments més rellevants del període en qüestió. Amb aquest objectiu, l'autor descriu la situació política i social, filosòfica i religiosa de l'Occident llatí, àmbit geogràfic en el qual tingué lloc el canvi de paradigma que representa el Renaixement. Salvador de Brocà descriu la situació d'aquella Europa, les tensions polítiques i religioses que s'hi van viure, la relació entre els nous estats nacionals i l'Església, per entendre el perquè i el com del sorgiment del moviment cultural que brindà una nova concepció del món i de l'home.

Probablement, en estreta relació amb *Les arrels romàntiques del present* (Barcelona, 1999), el filòsof Salvador de Brocà presenta una monografia, agraïda i afable, sobre una fase fonamental de la història occidental per comprendre-la en l'esdevenir històric. L'autor adverteix que aquest moment de ressorgiment fou fruit del renaixement carolingi del segle xi

i, sobretot, de l'evolució cultural i espiritual que va tenir lloc a partir del segle xii a Europa, la qual arribà a la seva maduresa en el Renaixement. Aquest, que era una conseqüència de la societat i de la cosmovisió medievals, obrí les portes de la modernitat, no sense deixar de crear una gran complexitat social. El Renaixement és fruit d'una crisi cultural i política, un atzucac històric que pot recordar el present, i constitueix una resposta generalitzada, tant a nivell geogràfic com pel que fa als seus mitjans d'expressió. L'obra de De Brocà, que pertany a la col·lecció «Escriny», de l'Obrador Edèndum, destinada a publicar textos de traducció i crítica filosòfica, s'estructura en cinc grans blocs respecte al seu contingut històric, cinc manifestacions de l'home que resultaren compromeses pel Renaixement: religió, política, art, ciència i filosofia. El Renaixement, com es comprova en les prop de 200 pàgines de l'obra, comportà una alteració o una transformació pregonada de cadascun d'aquests àmbits d'expressió del gènere humà.

El Renaixement fou un moviment cultural espontani de reafirmació de la vida, com diu l'autor, que declarà uns valors determinats i que es concretà en les arts, les lletres, la ciència i la moral del moment i dels segles que el seguirien, fins arribar, en certa mesura, a l'esclat de la Revolució Francesa. El Renaixement, de la mà de l'humanisme, fou un viatge de renovació i regeneració de l'home i del món radicalment individualista, a partir del qual les persones iniciaren un camí d'autovaloració i d'autoconsciència de si mateixes, com a éssers lliures i autònoms. Aquest individualisme, que entra en tensió amb la idea

de comunitat medieval, fou decisiu per al coneixement, amb la qual cosa es configurà la mentalitat moderna. I, de fet, aquest canvi en el pensament antropològic es reflecteix en tots els camps citats anteriorment. Començant per l'art, precursor en certa manera del moviment renaixentista, l'esmentat individualisme es traduí en una visió estètica i en una producció artística subjectivista, una reivindicació del subjecte, que deixava de ser passiu. A més, el paradigma individualista promocionà el naixement de dues figures socials: l'artista, per fi conscient del seu valor i del valor de la seva obra, i el crític. L'home es concep com un ésser creador de cultura i es configura la idea de geni, estereotip amb el qual encaixaria Miquel Àngel, en tant que transforma i transcendeix la naturalesa, talment com un déu a la Terra. Àvid d'una curiositat universal, com caracteritza els homes renaixentistes, aquest geni té quelcom de diví i de creador, i la seva obra és la màxima expressió d'humanitat. L'home es concebia com el mediador entre Déu i l'univers, la unitat entre el món espiritual i el món terrenal.

Iniciat a la Itàlia central del segle XIII, aquest canvi cultural suposà un refinament de la sensibilitat estètica i d'una nova manera d'entendre l'art, fonamentat en l'experimentació i en la recerca constant de la perfecció assolida pels clàssics. La influència de l'antiguitat, tant hel·lenística com romana, és l'eix vertebrador de totes les manifestacions artístiques renaixentistes, tant a nivell de base teòrica com a nivell d'admiració i d'adaptació estilístiques, com és el cas de l'arquitectura. En el gènere pictòric, s'hi destaca el naturalisme i els gèneres paisatgístics i de costums, autònoms ja respecte del poder eclesial. L'art, un exemple o un reflex de l'ordre moral del món, gaudí d'un retorn a la naturalesa gràcies, en gran part, als avenços tècnics i científics, com ara la intro-

ducció d'una racionalitat matemàtica o l'estudi de les ciències naturals, que permetien d'encarar la realitat amb una nova mirada estètica. Harmonia, equilibri, proporció humana, escorç i perspectiva, moviment i domini de la llum són alguns dels elements, entre molts altres, que aportarà a la pintura renaixentista, de la mà de Giotto, Tiziano, Raffaello o del mateix Leonardo da Vinci, a la història de l'art.

El context històric d'aquests canvis, excel·lentment compilats i resumits per Salvador de Brocà, es distingeix pel creixement de les ciutats i el naixement de tipus nous de sistemes econòmics, basats en la moneda, el comerç i la proliferació de la indústria. Aquesta circumstància es completà amb l'aparició de certes classes socials, com ara la burgesia urbana, atentes a les novetats culturals i religioses. En el terreny polític, l'humanisme implicà un mudament i un alleugeriment moral de les estructures polítiques i econòmiques occidentals, la qual cosa conclogué amb els autoritarismes monàrquics i el feudalisme, i evolucionà en la construcció del nou estat modern, jurídicament constituït. Aquest es fonamentaria en la democràcia, la igualtat social, el poder estatal i una monarquia centralitzadora, però també en una reivindicació del sentiment nacional i la lluita pel poder, sobretot entre les ciutats italianes del segle XIV. De fet, De Brocà assenyala com a element negatiu del Renaixement la mala convivència entre la política i l'economia, quelcom que posava en perill les llibertats i el progrés econòmic, i que condicionava un estat continuat de guerres, equilibris de força i afany d'expansió territorial. En tot cas, amb confiança en la idea de progrés i entenent la ciència com a instrument de millora social, els autors del Renaixement bastiren una política secular, independent de consideracions metafísiques i de la fe, en la qual l'Estat tenia primacia respecte de l'Església. En

aquest humanisme polític, la racionalitat i l'observació dels fets passaren per davant de les autoritats sobrenaturals, quelcom que, en la fonamentació teòrica de la política, portà a defensar el principi de sobirania popular i el dret dels individus particulars.

L'atracció que el Renaixement sentia per l'antiguitat, tant grega com romana, i el ressorgiment subsegüent en l'àmbit de les lletres i de l'art van comportar la reconquesta d'algun dels seus valors, com ara l'amor a la vida o la curiositat pel món, amb els quals es construï un nou ideal ètic i pedagògic. La lectura i la interpretació de textos antics, que configurà un canvi de paradigma filosòfic, permeté repensar i concebre la raó amb autonomia de les creences: és una raó pragmàtica i útil per a la vida humana. L'home, qüestionant-ho tot, es posicionà amb independència i amb distància crítica respecte de l'autoritat i el domini feudal i de l'Església. En comptes dels valors sobrenaturals, s'imposà una ètica immanent de la vida; en comptes del dogma i la sanció divines, s'imposà la lliure elecció de l'home, el qual ja era capaç i responsable de construir la seva vida i gaudir-ne. De fet, un dels punts nodals del Renaixement és la tensió o el xoc entre una exigència humanística, racional i científica, juntament amb el dogmatisme religiós que l'engabiava. El Renaixement brotà en un marc de crisi teòrica i cultural marcada per la manca d'autoritat espiritual i moral de l'Església catòlica que, en els segles xv i xvi, dins de l'etern debat entre la fe i la raó, es traduí en una renovació teològica i una crítica general del poder eclesiàstic, polític i espiritual. A nivell teòric, aquesta situació procedia de l'emancipació de la filosofia respecte a la teologia avançada per l'averroisme i, sobretot, pel nominalisme, moviment, aquest darrer, que marcà un punt d'inflexió en l'escolàstica medieval. En aquest context, hi va irrompre la Refor-

ma protestant de Martí Luter, amb la voluntat de retornar a l'autenticitat de la paraula de Crist, tal com es troba a les Escripures, i apostant per la independència de la voluntat humana respecte a Déu i per la llibertat de decisió religiosa. Però la renovació no s'exhaureix amb la ruptura de Luter, ja que, a causa en part de la recuperació del neoplatonisme, canvià també la manera d'entendre la fe, la qual passà a ser un assumpte íntim, quelcom que atiaja l'exaltació mística. En tot cas, amb les conceptualitzacions d'erudits com Erasme de Rotterdam i Joan Lluís Vives, Déu es deixava de concebre com un jutge, per esdevenir gràcia i amor desinteressat. Sorgia així una religiositat més personal i immediata. De fet, i tal com es pot anar deduint al llarg de les pàgines de l'obra, l'època tractada suposà una reducció de gairebé tot a escala humana; l'univers esdevé humà, inclús Déu. Aquestes renovacions teològiques i filosòfiques, que de fet constituïen una crítica al model escolàstic medieval, contribuïren a emfatitzar l'experiència i es traduïren en una primacia de la sensibilitat i del sentiment per sobre de l'intel·lecte, i feren créixer així el valor de la individualitat en els homes. És més, es deixaren de banda les preguntes o recerques metafísiques de Déu per donar pas a una fe viscuda, pròpia dels corrents espirituals i ascètics, i a una filosofia natural fonamentada en l'observació. En aquesta variació del pensament, destaca l'afany d'alguns autors per harmonitzar el discurs racional amb el cristianisme o per esbrinar-ne la racionalitat, intentant construir així una religió racional i universal. El mateix Erasme de Rotterdam fundà un racionalisme teològic pel qual, al contrari que Luter, la reflexió intel·lectual regeix la comprensió de la fe. En definitiva, l'humanisme proposà una crítica doctrinal i moral del dogma, obrí la porta a l'esperit crític i a les reformes protestants, però també a la intransi-

gència i a la radicalitat consegüents de la Contrareforma.

Arran de la recuperació dels antics, la filosofia adquirí una gran importància i es conrearen i es promogueren el món de la cultura, l'educació i el pensament. Els nous ideals educatius, propis de les universitats sorgides al segle XV, apostaren pel desenvolupament de la personalitat i la dignitat dels individus, integrant la sensibilitat estètica abans esmentada amb una formació moral. L'home prenia consciència de la seva historicitat i temporalitat i la del seu món. Es difongueren, gràcies a la impremta, les obres de Plató, d'Aristòtil, de l'estoïcisme, del neoplatonisme i dels pares de l'Església. Mentre l'aristotelisme, molt present a les universitats, fomentà la filosofia de la naturalesa i la màgia especulativa, l'humanisme platònic, de la mà de Nicolau de Cusa, aportà una reflexió racional sobre la religió i, en conseqüència, una secularització de la metafísica. Humanistes com ara Marsilio Ficino, amb una gran visió integradora i d'unitat, intentaren conciliar l'herència dels clàssics amb la fe cristiana, la filosofia amb la contemplació. En tot cas, s'interpretaren els corrents clàssics cercant la inclusió i la universalitat del pensament, quelcom que obria les portes al floriment de la modernitat.

Però la reparació de la raó autònoma antiga també tingué conseqüències en el camp de la ciència, que s'elevà a nivells fins aleshores insospitats. Al llarg dels segles XVI i XVII, podem parlar d'una revolució científica en la qual l'home es cregué capaç de dominar les forces vitals de la naturalesa per posar-les al seu servei. Aquesta revolució, que constitueix un canvi de paradigma khunià, generà avenços tècnics significants en els camps de l'enginyeria, l'agricultura, l'astronomia, la medicina i l'art militar, amb la repercussió consegüent en la vida humana. El perfeccionament tècnic de la navegació permeté

conèixer millor el món i descobrir cultures i terres noves, per fer-hi exploracions naturals, dominar-ne la població i sotmetre-la o crear una xarxa de comerç mundial. S'ampliaren els horitzons culturals i geogràfics, amb la qual cosa es va fundar una nova cosmovisió que es fonamentava en la creença d'una llibertat il·limitada de l'home. La imposició de la concepció mecanicista i quantitativa, pròpia de la ciència moderna, reduí la naturalesa a objectivitat, mesurable empíricament i expressable matemàticament, quelcom que fomentà l'observació i l'experiència directa de la natura. De la mà de Galileu i Francis Bacon, l'humanisme substituï el sistema aristotèlic i les abstraccions metafísiques per la confiança en el coneixement matemàtic, que es posava al servei de la ciència. D'aquesta manera, naixia la ciència experimental, un vincle molt estret entre les matemàtiques i la física. La ciència, o el món natural, s'independitzà també de la teologia, o el món sobrenatural, inaccessible per la raó, quelcom que anticipava el racionalisme cartesià. Així, la ciència natural i el coneixement pragmàtic es posaven al servei de l'home europeu, que creia ja en la superioritat tècnica que posseïa per millorar la seva vida i el món. El coneixement contribuï a bastir un intel·lecte dinàmic, flexible i lliure que obrí l'esperit i dissolgué l'estaticisme medieval. Així les coses, es reforçà l'antropocentrisme i la dignitat humana, ja que l'individu s'entenia a si mateix com a part fundadora de la unitat i l'equilibri del món, quelcom que afaiçonà l'idea distintiva de l'*uomo universalis*. El Renaixement, tot i que representa una ruptura entre la fe i la ciència, va implicar el naixement de la cultura laica i d'un home nou, crític amb la tradició i amb tota jerarquia, curios i deleiros de coneixement.

L'obra de Salvador de Brocà té la virtut d'acompanyar el lector en la configuració d'aquesta idea del Renaixement

ment, fent-li memòria de tot allò que ha llegit i reconeixent-ne les implicacions en tots els camps en els quals tingué incidència. El llibre és escrit de tal manera que el lector s'adona fàcilment de les connexions entre els cinc blocs. Aquest fet i l'elegància de la prosa de l'autor faciliten que la lectura del llibre constitueixi una experiència agradable i enriquidora. Escrutant els viaranys

històrics que constitueïren el Renaixement, l'obra ofereix una comprensió d'aquest moviment cultural des d'una àmplia perspectiva històrica i geogràfica, a més, en destaca el fonament filosòfic. L'autor ofereix, doncs, una presentació molt acurada de l'albada de la modernitat i, també, com de passada, dels elements prehumanístics presents en el món medieval.

Maria Cabré i Duran

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.227>

EIXIMENIS, Francesc (2013)

Il Dodicesimo libro del Cristiano, capp. 139-152 e 193-197: Lo statuto della moneta negli scritti di un frate Minore del secolo XIV

Anàlisi introductòria i traducció de Paolo Evangelisti

Trieste: Edizioni Università di Trieste. *Rei Nummariae Scriptores*, 1, 227 p. ISBN 978-88-8303-524-1

En aquesta obra, Paolo Evangelisti, professor de la Universitat Antonianum de Roma i especialista en la tradició política i econòmica franciscana, edita divuit capítols del tractat polític *Dotzè del Crestià*, de Francesc Eiximenis (1330-1409), escrits originàriament en llengua catalana (pàgines parelles) i acompanyats d'una traducció a l'italià (pàgines senars), dedicats a la teoria monetària i financera. Eiximenis, un membre de l'orde dels frares menors nascut a Girona i resident per molt de temps a València, escriví el *Dotzè del Crestià* (actualment en procés d'edició per la Universitat de Girona), un dels tretze llibres que havien de formar la seva *Summa Theologica*, en raó de la formació política del rei Pere el Cerimoniós de la Corona d'Aragó, amb la qual mantingué una estreta relació i una col·laboració activa com a conseller. Ara bé, només es coneixen els llibres *Primer*, *Segon*, *Terç* (tots tres de contingut teològic) i *Dotzè*

d'aquesta obra, destinada a ser una enciclopèdia del cristianisme. Eiximenis fou un franciscà compromès amb les institucions i amb les accions polítiques de la Corona catalanoaragonesa, la qual constituïa una potència econòmica i comercial al segle XIV. Ara bé, la seva proposta política i econòmica s'adreça també a tota la classe social dirigent del moment, així com a juristes i administradors. Amb tot, aquesta és una obra de pedagogia civil i de política institucional escrita durant les darreres dècades del segle XIV (1385-1386).

La publicació recent d'aquest text per la Universitat de Trieste respon a la necessitat de reconstruir una història de la moneda prèvia al segle XVIII i, al seu torn, s'adequa al coneixement de la política econòmica i financera actual en referència a la seva historicitat. En aquest cas, aquests capítols del *Dotzè del Crestià* constitueixen la primera de les publica-